

АНОТАЦІЯ

Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню зрозумілості кримінального закону як його якісної властивості та засобів її забезпечення, в результаті якого сформульовано низку пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення змісту та форми КК України.

У першому розділі, присвяченому історичним та доктринальним засадам дослідження зрозумілості кримінального закону, встановлено, що вчення про вимоги до закону, в тому числі кримінального, бере свої витoki в роботах давніх європейських мислителів-правників. Головна теза, що простежується в їхньому науковому доробку наступна: закони мають бути простими, точними, доступними, зрозумілими для всього населення, саме тоді вони будуть справедливими. Погляди цих представників правової доктрини дали поштовх розвитку законодавчої техніки – окремого напрямку правових знань, у межах якого постали питання забезпечення належної якості закону, одним з проявів якої є зрозумілість. Для глибокого аналізу досліджуваного поняття зрозумілості в роботі звернено увагу на значення праць філософів, правників, теоретиків кримінального права, які займалися проблемами герменевтики, зокрема герменевтики кримінального закону, однією з яких є складна філософська категорія розуміння.

Проаналізовано нормативні акти, які містили кримінально-правові норми і діяли на території сучасної України, що дало змогу простежити розвиток юридичної техніки і виявити напрямки, які використовували укладачі для зрозумілого викладу кримінально-правових норм. Встановлено, що на перших етапах формування юридичної техніки прагнення до зрозумілості відображалось лише у наближеності мови актів (в першу чергу

лексики) до живої народної розмовної мови. Поступово усвідомлювалося, що не лише удосконалення термінології, але й специфіка синтаксису, стандартизованість побудови окремих статей кримінального закону, чітка структура і послідовність розміщення матеріалу як в межах статей, так і в цілому, є необхідними для зрозумілості кримінального закону.

Визначено, що законотворець у різні часи, переслідуючи власні, соціально шкідливі інтереси щодо створення правового підґрунтя для свавілля і репресій, використовував змістовно заплутані та незрозумілі кримінально-правові встановлення. Ознаки таких спроб викривити дійсний зміст кримінально-правових актів простежуються в плутаних польських передруках Литовських Статутів, які супроводжувалися внесенням великої кількості правок, Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., перших радянських кримінальних кодексів 1922 р. та 1927 р.

Аналіз текстів Руської Правди (різних редакцій), трьох Литовських Статутів, «Прав, за якими судиться малоросійський народ» показав, що в часи існування та дії даних актів відбувався процес формування автентичної національної традиції законотворення, удосконалювалася юридична техніка викладу кримінально-правових норм. Дані акти, порівняно з тогочасними європейськими, що відзначалися складністю для сприйняття і розуміння, були легко застосовувані і в цілому були зрозумілими для широкого кола суб'єктів кримінально-правових відносин. Для цього використовувалися і згодом удосконалювалися мовностилістичні засоби: в умовах диглосії здійснювалось наближення мови нормативних актів до народної з обов'язковим використанням зрозумілих, відповідно до їх походження, юридичних лексем; намагання точно описати діяння шляхом казуїстичного викладу, і разом з цим усвідомлення необхідності абстрактного викладу (поки що лише доповненням переліків узагальнюючими словами); однотипність конструювання кримінально-правих заборон; більш логічна систематизація нормативного матеріалу, структурування як актів в цілому,

так і окремих кримінально-правових положень. Разом з тим, прагнення до точності і зрозумілості поступово нівелювали таку вимогу як лаконічність.

Аналіз актів Російської імперії вказує на певний відхід від напрацьованих засад української національної юридичної техніки кримінального закону. Однак, порівняльний аналіз мовних та структурних особливостей актів кримінально-правової спрямованості цього періоду (Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., Кримінальне уложення 1903 р.), виявив окремі позитивні напрямки удосконалення юридичної техніки кримінального закону через використання таких прийомів: перехід до більш лаконічного викладу нормативного матеріалу; поступова заміна казуїстичного викладу абстрактним; використання власне кримінально-правових термінів, які, однак, мали походження не україномовне, а російськомовне; поява норм-дефініцій; використання типових синтаксичних конструкцій; удосконалення композиційної структури та поява особливих прийомів систематизації кримінально-правового матеріалу, – все це стало передумовою того, що кримінальний закон став більш зрозумілим для всіх адресатів.

Встановлено, що кримінальне законодавство радянської доби виконувало зовсім інші завдання класового характеру, і це позначилося на мові перших радянських кодексів. Термінологія, яка використовувалася, була іноді далекою від чіткості, зрозумілості, що давало підстави досить вільно тлумачити кримінально-правові норми, навіть без використання передбаченої на той час аналогії закону. З прийняттям КК УРСР 1960 р. почався новий етап розвитку кримінального законодавства, який позначився акцентом на охороні, поряд з іншими цінностями, людини, її прав і свобод, скасуванням аналогії кримінального закону, що детермінувало увагу законодавця до його точності та зрозумілості. Це зумовило послідовне удосконалення використовуваних засобів юридичної техніки кримінального закону, що простежується в даному акті, і наступному – КК України 2001 р.

Другий розділ присвячений детальній характеристиці поняття зрозумілості кримінального закону. Визначено, що однією з незаперечних умов ефективності правової норми є її якість, критерії якої знаходяться в загальносоціальній та спеціально-юридичній площинах. Якісні властивості загальносоціального характеру (внутрішні властивості) обумовлюють змістовне наповнення кримінального закону. Концептами їх відображення є соціальна справедливість, акцентування на повазі до людської особистості, відповідність кримінального закону моральним засадам, культурним, духовним цінностям суспільства та об'єктивним тенденціям суспільного генезису. Водночас дані змістовні ознаки реалізуються через такі фундаментальні спеціально-юридичні властивості кримінального закону як конституційність, вища юридична сила, правова визначеність та властивості прикладного (техніко-юридичного) характеру. Встановлено, що зрозумілість належить до якісних спеціально-юридичних властивостей кримінального закону, є складовою правової визначеності, та відноситься до прикладних (техніко-юридичних) властивостей кримінального закону.

З'ясовано, що поняття зрозумілості в науці і практиці, зокрема міжнародній, трактується з різних доктринальних позицій. По-перше, зрозумілість розглядають як складову принципу (загальної засади) правової визначеності, який у свою чергу є елементом принципу верховенства права. Зокрема, у проаналізованих рішеннях ЄСПЛ йде мова про зрозумілий, точний, чіткий закон в контексті тлумачення «передбачуваності закону», терміна, який вживається в КЗПЛ. Обґрунтовуючи свої рішення ЄСПЛ наголошує, що ступінь вияву цих характеристик залежить від важливості і сфери регулювання закону, звідси акцентується увага на їх обов'язковості для кримінального закону. По-друге, зрозумілість розглядається в межах проблем юридичної техніки: як засіб досягнення принципів словесної організації нормативно-правових актів, як одна з вимог до мови закону, як одне з правил формулювань нормативних приписів, як критерій для оцінки якісних характеристик нормативно-правових актів тощо. По-третє, поняття

зрозумілості зводиться до необхідної якісної властивості закону. Саме останній підхід до зрозумілості закону отримав додаткові обґрунтування в проведеному дослідженні.

На основі аналізу окремих термінів, що утворюють терміносполуку «зрозумілість кримінального закону», а також суміжних понять, сформульовано дефініцію: зрозумілість кримінального закону – це якісна властивість кримінального закону, яка полягає у максимальній наближеності закладеного законодавцем змісту тексту кримінального закону, оформленого за допомогою відповідних засобів юридичної техніки, до внутрішнього інтерпретаційного тексту суб'єктів кримінально-правових відносин, а також тих суб'єктів, які є їх потенційними учасниками.

У третьому розділі роботи безпосередньо аналізуються засоби забезпечення зрозумілості кримінального закону, насамперед, мовні засоби, серед яких визначено відповідні мовні рівні, та структура кримінального закону. Встановлено, що компоненти законодавчої техніки кримінального закону є специфічними, можуть бути поділені на внутрішні та зовнішні, але саме останні (мова і структуризація кримінального закону) впливають на зрозумілість кримінального закону як його якісну властивість.

Компаративістський аналіз певних мовних та структурних особливостей кримінальних кодексів інших країн (Болгарії, Молдови, Польщі, Іспанії, ФРН, Швеції, Японії), застосований в третьому розділі роботи, дозволив виявити позитивні і негативні фактори, які впливають на зрозумілість кримінального закону, а також додатково обґрунтувати висновки щодо можливостей та особливостей роз'яснення спеціальних неправових термінів безпосередньо у самому кримінальному законі та пропозицію щодо можливостей застосування нового підходу до формулювання диспозицій в Особливій частині проекту КК України.

Визначено та проаналізовано такі принципи зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону, які стосуються як мовних засобів, так і структуризації кримінального закону, та визначають вимоги, правила,

прийоми зовнішнього оформлення законодавчої волі: принцип адекватного вираження правового матеріалу в кримінальному законі; принцип економного використання мовних конструкцій кримінального закону; принцип доступності кримінально-правової норми, що дозволило об'єднати положення, які є подібними при описі вимог, правил оформлення кримінального закону.

Поділ лексики кримінального закону на групи: загальновживана лексика, юридична термінологія, спеціалізована неправова термінологія, дозволив сформулювати правила слововживання для кожної з цих груп, спрямовані на забезпечення такої якісної властивості кримінального закону як його зрозумілість.

Доведено, що, крім лексики, граматики української мови суттєво впливає на зрозумілість кримінального закону. Неврахування особливостей словотворення, або правил об'єднання слів у словосполучення і речення без урахування функціонального призначення кримінального закону призводить до викривлення змісту законодавчої волі. З урахуванням впливу конкретних морфологічних категорій на розуміння тексту кримінального закону, сформульовано низку правил.

Зважаючи на виявлені недоліки словотворення, які впливають на зрозумілість кримінально-правових положень, запропоновано в процесі поточного законотворення замінити певні лексеми, зокрема в статтях 164, 165, 288, 302, 317, 222 КК України словоформу «утримання» – на ту, яка точно передає і не спотворює значення даного слова, а саме «утримування»; в ст. 120 КК України слово «схиляння» на «схилення»; в ст. 179 КК України слово «утримування» на «утримання»; в ст. 258-1 КК України «втягнення» замінити на «втягування» (останнє відповідатиме міжнародним зобов'язанням України).

Запропоновано при розробці нового КК України відмовитися від використаної в чинному кодексі метонімії шляхом формулювання статей Особливої частини КК України через іншу граматичну конструкцію –

«Особа, яка...», що дасть змогу уникнути проблеми віддієслівних іменників, які не завжди точно передають завершеність чи незавершеність дії, враховуватиме особливості сучасної української мови і відновить національну традицію формулювання кримінально-правових норм.

Встановлено, що синтаксична організація тексту напряму впливає на сприйняття тексту, а отже, і на подальше з'ясування його змісту. Врахування типового розташування синтаксичних одиниць, спрощення складних синтаксичних конструкцій речення – один з шляхів до розширення меж демократизації кримінального закону. Аналіз певних синтаксичних структур КК України дав змогу сформулювати правила синтаксичної організації речення. Доведено, що синтаксичні конструкції, із застосуванням не лише розділових знаків, а й прийменників, сполучників, використані в санкціях статей, не можуть бути довільними, адже вони дозволяють адекватно тлумачити припис для правозастосовника, тому вони мають бути однотипними і підкорюватися певним, визначеним практикою правилам.

Дослідження структури КК України показало, що він є завершеною цілісною текстовою одиницею, яка має свої специфічні текстові ознаки, що доводить його висока структурна організація за допомогою чітко визначених структурних одиниць і правил їх розміщення, а також правила юридичної техніки внесення змін до кримінального закону, спрямовані на те, щоб він і після цього виглядав цілісним і завершеним, виступав єдиним джерелом кримінального права. Запропоновано обов'язкове цифрове позначення частин статей КК України, що сприятиме типовості внесення змін і доповнень до КК України, стандартизації при кваліфікації, спростить виклад статей 52, 53, 55, 65, 68, 69, 69-1, 70 КК України. Обґрунтовано необхідність типовості оформлення приміток і запропоновано розміщувати примітки наближено до норми (групи норм), для якої дається роз'яснення у примітках.

Аналіз текстового оформлення кваліфікованих/особливо кваліфікованих складів дозволив констатувати проблеми, які виникають на практиці і пов'язані з розумінням та наступною кваліфікацією злочинів. У

зв'язку з цим також сформульовано низку правил щодо їх текстового оформлення, які враховують вимоги однотипності викладу кваліфікуючих ознак, однаковості використання мовних конструкцій, змістовну наповнюваність, що сприятиме не лише струнності побудови кваліфікованих/особливо кваліфікованих складів, але й їх зрозумілості.

Ключові слова: кримінальний закон, зрозумілість кримінального закону, юридична техніка кримінального закону, принципи зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону, засоби юридичної техніки, мова кримінального закону, структура кримінального закону.

SUMMARY

Musychenko O.M. Intelligibility of the criminal law. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript. The dissertation for obtaining of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 Law. – National University "Odessa Law Academy", 2020.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the intelligibility of the criminal law as its qualitative property and means of its ensuring, resulting in a number of proposals and recommendations for improving the content and form of the Criminal Code of Ukraine are formulated.

In the first section devoted to the historical and doctrinal principles of the study of the intelligibility of the criminal law it is established that the study of the law requirements, including criminal law, takes its origins in the works of ancient European thinkers-lawyers. The main thesis that is traced in their scientific work is the following: laws should be simple, accurate, accessible, understandable to the entire population, then they will be fair. The views of these representatives of legal doctrine gave impetus to the development of legislative technique - a separate area of legal knowledge in which there were questions of ensuring the proper quality of law, one of its manifestations is intelligibility. For a thorough analysis of the concept of intelligibility, in the paper attention is paid the importance of the works of philosophers, lawyers, theorists of criminal law who dealt with hermeneutics, in

particular the hermeneutics of criminal law, one of which is a complex philosophical category of intelligibility.

The normative acts that contained criminal law norms and operated on the territory of modern Ukraine were analyzed, which made it possible to trace the development of legal techniques and identify the directions used by the compilers for a clear statement of criminal law norms. It is established that at the first stages of formation of legal technique commitment for intelligibility was reflected only in the proximity of the language of acts (primarily vocabulary) to the living vernacular. It was gradually realized that not only the improvement of terminology, but also the specifics of syntax, standardization of individual articles of criminal law, clear structure and sequence of material both within articles and in general are necessary for intelligibility of the criminal law.

It is determined that the legislator at different times pursuing his own socially harmful interests in creating of legal basis for arbitrariness and repressions, used meaningfully confusing and incomprehensible criminal law regulations . Signs of such attempts to distort the true meaning of criminal law can be traced in the confused Polish reprints of the Lithuanian Statutes which were accompanied by a large number of amendments, the Criminal and Correctional Penal Code of 1845, the first Soviet criminal codes of 1922 and 1927.

An analysis of the texts of Russkaya Pravda (various editions), three Lithuanian Statutes, "Rights under which the Little Russian people are tried" showed that during the existence and validity of these acts there was a process of forming an authentic national tradition of lawmaking, legal technique of criminal law was improving. These acts, compared to the then European ones which were difficult to perceive and understand, were easily applied and generally understandable to a wide range of subjects of criminal law. For this purpose, linguistic and stylistic means were used and subsequently improved: in the conditions of diglossia the language of normative acts was brought closer to the vernacular with the obligatory use of clear, according to their origin, legal tokens; an attempt to describe accurately the action through a casuistic statement and at the

same time an awareness of the need for an abstract statement (so far only by supplementing the lists with generalizing words); uniformity of construction of criminal law prohibitions; more logical systematization of normative material, structuring both acts as a whole and certain criminal law provisions. At the same time the desire for accuracy and clarity gradually leveled such a requirement as conciseness.

An analysis of the Russian Empire acts indicates to a certain departure from the established principles of the Ukrainian national legal technique of criminal law. However, a comparative analysis of the linguistic and structural features of criminal law acts of this period (Criminal and Correctional Penal Code of 1845, Criminal Code of 1903), revealed separate positive directions for improving the legal technique of the criminal law through the usage of such techniques: conversion to more concise presentation of normative material; gradual replacement of casuistic presentation by abstract; the usage of actual criminal law terms, which, however, did not have Ukrainian origin, but the Russian one; emergence of norms-definitions; usage of typical syntactic constructions; improvement of the compositional structure and the emergence of special methods of systematization of criminal law material - all this became a precondition for the fact that the criminal law became more intelligent to all recipients.

It was established that the criminal legislation of the Soviet era performed completely different tasks of a class nature, and this affected the language of the first Soviet codes. The terminology that was used, was sometimes far from clarity, intelligibility, which gave grounds to interpret criminal law quite freely, even without using the analogy of the law provided at the time. With the adoption of the Criminal Code of the USSR in 1960 a new stage in the development of criminal law began, which affected the emphasis on protection, along with other values, of a man, his rights and freedoms, abolishing of the criminal law analogy, which determined the legislator's attention to accuracy and intelligibility. It led to the consistent improvement of the legal means used in the criminal law, which can be traced in this act, and the next - the Criminal Code of Ukraine in 2001.

The second section is devoted to a detailed description of the concept of intelligibility of the criminal law. It is determined that one of the indisputable conditions for the effectiveness of a legal norm is its quality, the criteria of which are in the general social and special legal planes. Qualitative properties of general social character (internal properties) determine the content of the criminal law. The concepts of their reflection are social justice, emphasis on respect for the person, compliance of criminal law with moral principles, cultural, spiritual values of society and objective tendencies of social genesis. At the same time, these substantive features are realized through such fundamental special legal properties of criminal law as constitutionality, highest legal authority, legal certainty and properties of applied (technical and legal) character. It is established that intelligibility belongs to the qualitative special legal properties of the criminal law, it is the component of legal certainty, and refers to the applied (technical and legal) properties of the criminal law.

It was found that the concept of intelligibility in science and practice, in particular international, is interpreted from different doctrinal positions. First, intelligibility is seen as a component of the principle (general principle) of legal certainty, which is the element of the rule of law principle. In particular, the analyzed decisions of the ECHR refer to a intelligible, precise, clear law in the context of the interpretation of "predictability of the law", a term used in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In justifying its decisions, the ECHR emphasizes that the degree of manifestation of these characteristics depends on the importance and scope of regulation of the law, hence there is the emphasis on their obligations for criminal law. Secondly, intelligibility is considered within the problems of legal technique: as means of achieving the principles of verbal organization of regulations, as one of the requirements for the language of law, as one of the rules for formulating regulations, as a criterion for assessing the qualitative characteristics of regulatory legal acts, etc.. Third, the concept of intelligibility is reduced to the necessary

qualitative property of the law. It is the last approach to the intelligibility of the law that received additional justification in the study.

Based on the analysis of certain terms that form the term "intelligibility of the criminal law", as well as related concepts, a definition is formulated: intelligibility of criminal law is a qualitative property of criminal law, which is the maximum proximity of the legislator's content of the criminal law, formalized with the help of legal techniques, to the internal interpretation of the text of subjects of criminal legal relations, as well as those entities that are potential participants.

The third section directly analyzes the means of ensuring the intelligibility of the criminal law, first of all, the language tools, among which the relevant language levels are determined, and the structure of the criminal law. It is established that the components of the legislative technique of criminal law are specific, they can be divided into internal and external, but the latter (language and structuring of criminal law) affect the intelligibility of criminal law as its qualitative property.

The comparative analysis of certain linguistic and structural features of criminal codes of other countries (Bulgaria, Moldova, Poland, Spain, Germany, Sweden, Japan) used in the third section, revealed positive and negative factors that affect the intelligibility of criminal law, as well as substantiate the conclusions on the possibilities and features of clarification of special non-legal terms directly in the criminal law and the proposal on the possibilities of applying a new approach to the formulation of dispositions in the Special Part of the draft Criminal Code of Ukraine.

The following principles of external legislative technique of criminal law are defined and analyzed, which concern both language means and structuring of criminal law, and determine the requirements, rules, methods of external processing of legislative will: the principle of adequate expression of legal material in criminal law; the principle of economical use of language constructions of the criminal law; the principle of availability of criminal law, which allowed to

combine the provisions that are similar in the description of the requirements, the rules of criminal law.

The division of the vocabulary of the criminal law into groups: common vocabulary, legal terminology, specialized non-legal terminology, allowed to formulate rules of word usage for each of these groups, aimed at ensuring such a qualitative property of the criminal law as its intelligibility.

It is proved that, in addition to vocabulary, the grammar of the Ukrainian language significantly affects the intelligibility of the criminal law. The omission of the peculiarities of word formation or the rules of combining words into phrases and sentences without taking into account the functional purpose of the criminal law leads to misrepresentation of the legislative will content. A number of rules have been formulated taking into account the influence of specific morphological categories on the understanding of the text of the criminal law.

Considering the identified imperfections of word formation, which affect the clarity of the criminal provisions, it is proposed in the current legislation to replace certain tokens, in particular in Articles 164, 165, 288, 302, 317, 222 of the Criminal Code of Ukraine word form "maintenance" - the one that exactly conveys and does not distort the meaning of the word, namely " maintaining "; in Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine, the word " incitement " to " inducement.

It is proposed to refuse the metonymy used in the current code by formulating articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine through another grammatical construction - "Person who...", which will avoid the problem of verb nouns, which do not always accurately convey the completeness or incompleteness of the action, it will take into account the peculiarities of the modern Ukrainian language and renew the national tradition of formulating criminal law.

It is established that the syntactic organization of the text directly affects the perception of the text, and hence the further clarification of its content. Taking into account the typical arrangement of syntactic units, simplification of complex syntactic constructions of a sentence is one of the ways to expand the boundaries

of democratization of criminal law. The analysis of certain syntactic structures of the Criminal Code of Ukraine made it possible to formulate the rules of syntactic organization of a sentence. It is proved that syntactic constructions, using not only punctuation, but also prepositions, conjunctions, used in the sanctions of articles, can not be arbitrary, because they allow to adequately interpret the prescription for the law enforcer, so they must be the same type and submit the rules defined in practice.

A study of the structure of the Criminal Code of Ukraine showed that it is a complete integral text unit, which has its own specific textual features, as evidenced by its high structural organization through clearly defined structural units and rules for their placement, as well as rules of legal technique for amending criminal law, aimed to make it still look entire and complete, to act as the only source of criminal law. Mandatory common numbering of parts of articles of the Criminal Code of Ukraine is proposed, which will promote the typical changes and additions to the Criminal Code of Ukraine, standardization in qualification, simplify the presentation of Articles 52, 53, 55, 65, 68, 69, 69-1, 70 of the Criminal Code of Ukraine. The necessity of typical processing of notes is substantiated and it is suggested to place notes close to the norm (group of norms), for which an explanation is given in the notes.

The analysis of the text processing of qualified / especially qualified structures allowed to identify problems that arise in practice and are related to the understanding and subsequent classification of crimes. In this regard, a number of rules have been formulated for their text processing, which take into account the requirements of uniformity of presentation of qualifying features, uniform use of language structures, content, which will contribute not only to the harmony of qualified / especially qualified structures, but also their intelligibility.

Key words: the criminal law, intelligibility of the criminal law, legal technique of the criminal law, principles of external legislative technique of the criminal law, means of legal technique, language of the criminal law, structure of the criminal law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону як один з факторів забезпечення ефективності кримінально-правового впливу. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. проф. О.В. Козаченка, проф. Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 320-344.
2. Мусиченко О. Щодо поняття зрозумілості кримінального закону. *Юридичний вісник*. 2014. №5. С. 257-262.
3. Мусиченко О. Зрозумілість і чіткість кримінального закону як складова частина принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad journal on human rights*. 2016. №1/2. С. 149-154.
4. Мусиченко О.М. Оцінні поняття в контексті зрозумілості кримінального закону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія Право. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 98-101.
5. Мусиченко О.М. Досконалість засобів зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону як інструмент його зрозумілості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Випуск 4. Том 2. Херсон, 2018. С. 76-80.
6. Мусиченко О.М., Різун А.Ю. Проблеми нормативного визначення окремих видів покарань, альтернативних позбавленню волі. *Право та державне управління*: Збірник наукових праць. 2019. № 3 (36). Том 2. С. 49-55.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону в фокусі міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер., 910

жовтня 2014 року / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. Х.: Право, 2014. С. 459-463.

8. Мусиченко О.М. Забезпечення зрозумілості кримінального закону вимога сьогодення (на прикладі транспортних злочинів). *Аеро 2014. Повітряне і космічне право* : [Матеріали Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів, м. Київ, Національний авіаційний університет, 20 листопада 2014 р.] С. 227-230.

9. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону на лексичному рівні. *Юридична наука і практика: виклики часу*: [Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Т. II, м. Київ, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015 р.] С. 78-81.

10. Мусиченко О.М. Текстуальні ознаки кримінального закону. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т.2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2015. С.210-212.

11. Мусиченко О.М. Деякі особливості синтаксису кримінального закону. *Новітні кримінально-правові дослідження 2015* : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2015. С.186-190.

12. Мусиченко О.М. Співвідношення вимог зрозумілості, точності, лаконічності до тексту кримінального закону. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2015 р. / редкол.: В.Я. Тацій, (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2015. С. 466-470.

13. Мусиченко О.М. Проблеми реформування кримінального законодавства. *Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи*: [Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, національний авіаційний університет, 26 лютого 2016 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2016. С. 344-346.

14. Мусиченко О.М. Окремі аспекти якості кримінального закону. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т.2. / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С. 213-215.

15. Мусиченко О.М. Деякі аспекти юридичної техніки викладу кримінально-правових норм в Руській Правді. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016* : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 104-109.

16. Мусиченко О.М. Загальносоціальні критерії якості кримінального закону. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2016. С. 504-508.

17. Мусиченко О. Термінологічна точність як один з критеріїв зрозумілості кримінального закону (на прикладі злочинів проти основ національної безпеки України). *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми*: [Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2017 року] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2017. С. 331-334.

18. Мусиченко О. Оцінні поняття в Кримінальному кодексі України: до постановки проблеми. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2017* : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 109-112.

19. Мусиченко О. Зрозумілість закону у світлі принципу правової визначеності. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видівничий дім «Гельветика», 2017. С. 136-138.

20. Мусиченко О.М. Якість Кримінального закону України в умовах глобалізації. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19 жовтня 2017 р., м. Одеса) / відп. ред. В. О. Туляков, Є. Л. Стрельцов. - Одеса : НУ «ОЮА», 2017. С. 543-550.

21. Мусиченко О.М. Вплив гармонізації на якість кримінального закону (на прикладі криміналізаційних процесів). *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт., 2017 р. / редкол.: В.Я. Тацій, (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.. Харків : Право, 2017. С. 509-513.

22. Мусиченко О.М. Герменевтичний підхід у дослідженні зрозумілості кримінального закону. *Сучасна університетська правова освіта і наука*: [Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет. 23 лютого 2018 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2018. С. 350-352.

23. Мусиченко О.М. Вимоги до кримінального закону в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри*: XIV міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства до правової держави»: Збірник тез доповідей. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С. 265-268.

24. Мусиченко О.М. Зрозумілість в контексті юридичних властивостей кримінального закону. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.221-225.

25. Мусиченко О.М. Відновлення соціальної справедливості як мета кримінально-правових заходів. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня

2018 року. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. С. 142-144.

26. Мусиченко О.М. Принципи зовнішнього оформлення кримінального закону як передумова його ефективності. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовт. 2018 р. / редкол.: В.Я. Тацій, (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 503-507.

27. Мусиченко О.М. Проблеми нормативного визначення окремих видів покарань. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. С. 309-314.

28. Мусиченко О.М. Вплив граматичної організації тексту кримінального закону на його зрозумілість. *Правове життя сучасної України*: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». Одеса, 2020. Т.3. С. 169-171.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

29. Мусиченко О.М., Козаченко О.В. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання. *Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада*: колективна монографія / За заг. ред. О.А. Івакіна, І.В. Шамши, Д.В. Яковлева. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 120-135.

30. Мусиченко О. Визначальні засади оформлення кримінального закону. *Новітні кримінально-правові дослідження 2019* : альманах наукових досліджень / за ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв : СПД Румянцева Г. В., 2019. С. 144-151.

31. Мусиченко О.М. Різномірні мовні засоби забезпечення зрозумілості кримінального закону. *Новітні кримінально-правові дослідження 2020* : Альманах наукових праць / за ред. професора О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко. Миколаїв: Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», 2020. С. 160-166.